

Anna Guðmundsdóttir

Englar alheimsins

Kennsluleiðbeiningar

NÁMSGAGNASTOFNUN

MÁL OG MENNING

Anna Guðmundsdóttir

Englar alheimsins
Kennsluleiðbeiningar

NÁMSGAGNASTOFNUN
MÁL OG MENNING

Efnisyfirlit:

Inngangur	3
Um söguna	7
Spurningar úr einstökum þáttum sögunnar	14
Ritun	22
Stafsetning	25
Skýringar	29
Skáldverk Einars Más	34
Skrif, viðtöl og sjónvarpsþáttur	35

Englar Alheimsins
ISBN 9979-0-0152-6

© 1997 Anna Guðmundsdóttir

1. útgáfa 1997
Námsgagnastofnun
og Mál og menning
Reykjavík

Hönnun og umbrot: NÁMSGAGNASTOFNUN

Öll réttindi áskilin

Bók þessa má eigi afrita með neinum hætti, svo sem með ljósmyndun, prentun,
hljóðritun eða á annan sambærilegan hátt, að hluta til eða í heild,
án skriflegs leyfis útgefanda.

Inngangur

Það kom í minn hlut að taka saman kennsluleiðbeiningar við *Engla alheimsins* eftir Einar Má Guðmundsson eftir að ákveðið var að taka bókina til notkunar í 10. bekk grunnskólans. Hefti það sem hér fer á eftir byggist ekki á reynslu af kennslu bókarinnar þar sem ég hef ekki, fremur en aðrir grunnskólakennrarar, kennt hana fyrr. Vonandi getur það þó auðveldað undirbúningsvinnu og verkefnin komið að gagni, a.m.k. þar til einhver upphugsar önnur betri.

Nokkrir kennrarar hafa komið að máli við mig og lýst áhyggjum sínum með þetta bókarval. Þykir þeim efni sögunnar framandi og óttast að erfitt geti reynst að fjalla um svo viðkvæm mál sem geðveiki og sjálfsvíg. Vist hafa þeir nokkuð til síns máls. Þó væri mannlífið fátæklegra ef allir væru eins, og í góðum bókmenntum er ekkert dregið undan. Minnihlutahópa á borð við fatlaða, útlenda, samkynhneigða eða geðsjúka, höfum við alltaf á meðal okkar. Það er ungingum hollt að kynnast málefnum þeirra og ræða þau án hleypidóma. *Englar alheimsins* gefa kærkomið tækifæri til slíkrar umræðu, bókin er vel skrifuð og full af hlýju og ást á lífinu í margbreytileik þess.

Kennsluleiðbeiningarnar hefjast á hugleiðingum mínum um söguna. Þar er rætt um efni hennar og einkenni, auk stuttrar umfjöllunar um geðklofasýkina sem litar líf söguhetjunnar.

Í II. hluta taka við spurningar úr einstökum köflum sögunnar. Þær eru settar fram í því skyni að nemendur festi sér í minni efni hennar og velti því jafnframt fyrir sér. Verkefnin má vinna munnlega eða skriflega, sem einstaklingsverkefni eða í hópum. Gott er að brýna fyrir nemendum að við spurningunum finnst ekki alltaf eitt, rétt svar og að í slíkum tilfellum verða þeir að færa rök fyrir máli sínu.

III. hluti snýst um ritun. Þegar að henni kemur eru möguleikarnir nær óþrjótandi fyrir ólíkar tegundir ritsmíða. Hér fylgja nokkrar hugmyndir að verkefnum en vitanlega kemur margt annað til greina. Einnig gefst oft vel að láta nemendur sjálfa finna sér um-fjöllunarefni.

Ég mæli með að ritunarverkefnin séu stutt og frekar fleiri en færri. Ágætt er að krakkarnir flytti verkefni sín munnelega en skili þeim síðan skriflega til kennara. Hér notum við tækifæríð og leggjum áherslu á skýra framsögn og vandaðan frágang ritaðs máls.

Engin eiginleg ritgerðarverkefni fylgja heftinu. Hvað ritgerð snert-ir tel ég þó að almennt henti þessum aldurshópi betur að vinna hefðbundið greiningarverkefni eða skrifa útdrátt úr sögunni en að fjalla um afmarkaða þætti hennar. Slíkt fer þó vitanlega eftir proska viðkomandi og kennsluaðferðum við ritgerðasmíð.

Í IV. hluta beinist athyglin að stafsetningu. Til gamans tók ég sam-an nokkrar stafsetningaræfingar. Með því að nota þær má slá tvær flugur í einu höggi, þ.e. ítreka efni bókarinnar og þjálfa stafsetningu um leið. Æfingarnar byggja á orðaforða einstakra hluta bókarinnar. Hér má gjarnan nota kennsluaðferð sem Baldur Sigurðsson, lektor við Kennaraháskólann, hefur þróað og margir kennarar þekkja. Aðferðin byggist á því að undirbúa ákveðinn texta með nemendum og fara í vel valin atriði hans. Textanum er varpað upp og nemendur látnir lesa hann og velja þau orð sem þeir telja að geti reynst erfitt að skrifa rétt. Þessi orð eru síðan krufin í orðhluta; ræt-ur, stofnar, endingar, forskeyti og viðskeyti eru skoðuð og skýrð. Um leið eru viðeigandi stafsetningarreglur rifjaðar upp og að því loknu er æfingin skrifuð, ýmist eftir upplestri eða beint af glærunni.

Gott er að skipta æfingunum í two eða þrjá hluta og verja 10–15 mín. á dag í stafsetningu. Gert er ráð fyrir að farið sé yfir það sem

skrifað er jafnóðum, nemendur leiðréttu sjálfir eftir töflu eða fara yfir hver hjá öðrum. Það skilar betri árangri nemenda að leiðréttu strax auk þess sem það sparar kennurum drjúga og oft tilgangslitla heimavinnu.

V. hluti er orðskýringalisti, stuttur og engan veginn tæmandi. Trúarbrögð, stjórnsmál, bókmenntir og listir móta einstaklinga og samfélag á hverjum tíma. Í sögu sinni víesar Páll til fjölmargra áhrifavalda samtíðarinnar á tímum hinnar róttæku og uppreisnargjörnu '68-kynslóðar og hippamenningar.

Fulltrúar þeirra strauma í sögunni eru fyrst og fremst þau Dagný, sem gerir uppreisn gegn borgaralegum gildum fjölskyldu sinnar, Eysteinn, gæslumaður á Kleppi, og Pétur, sem varð geðveiki að bráð eftir neyslu ofskynjunarlyfja.

Hollenski málarinn Vincent van Gogh hefur djúpstæð áhrif á Pál. Jafnframt hefur Páll dálæti á Paul Gauguin og hrífst af konum sem minna hann á Tahítistúlkur Gauguins.

Helstu fyrirmyn dir Páls á tónlistarsviðinu eru þekktar rokkhljóm-sveitir og tónlistarmenn frá 7. og 8. áratugnum, og þungamiðjan í lífi Óla bítils er tónlist Bítlanna. Viktor lifir og hrærist með frægum persónum heimsbókmenntanna og sögunnar.

Margt fleira er tínt til og óneitanlega gefa slíkar tilvísanir persónu-sköpuninni ákveðna vídd, einkum í hugum þeirra sem til þekkja. Þó er tæpast nauðsynlegt fyrir grunnskólanemendur að kunna skil á því öllu til að njóta sögunnar. Verkefni sem snúast um að nemendur afli sér upplýsinga um slikt efni og tengi það sögunni henta fremur í framhaldsskóla en grunnskóla. Engu að síður getur verið gott að láta nokkra fróðleiksmola fljóta með þegar farið er í söguna.

Að lokum fylgir svo skrá yfir verk Einars MÁS, viðtöl við hann, ritdóma og greinar um *Engla alheimsins*.

Framundan er glíman við *Engla alheimsins* í 10. bekk. Vonandi verður hún ánægjuleg.

Í ágúst 1997,
Anna Guðmundsdóttir.

I. Englar alheimsins

Sagan fjallar um Reykvíkinginn Pál Ólafsson sem veikist ungur af geðklofasýki. Hún lýsir lífi hans, baráttu við sjúkdóminn, ósigrum og dauða. Páll fæddist þann 30. mars árið 1949, sama dag og Íslendingar gengu í NATO og lést rúnum 40 árum síðar, skömmu eftir að múrar kallastríðsáranna félleu. Æska hans er eðlileg og að mestu áfallalaus, Páll og félagar hans eru kraftmiklir strákar og litríkt mannlíf og nábýli við geðveikrahælið gefa ævintýrum bernskunnar réttan tón. Þó má í textanum greina forboða þess að líf söguhetjunnar verði ekki alltaf slétt og fellt. Draumur Guðrúnar, móður Páls, er þeirra skýrastur. Í draumnum er hún á flótta undan stórum, svörtum hundi, hugsanlegri ættarfylgju:

Mamma hoppaði á milli skurðbakka. Hún hljóp út á túnið. Jörðin iðaði undir fótum hennar. Grasið var einsog glóandi hraunstraumur. Ef hún stansaði myndi jörðin gleypa hana.

Langt úti á túninu sá hún fjóra hesta. Þeir stóðu allir á beit, spölkorn hver frá öðrum. Hún hafði ekki séð þessa hesta áður. Þetta voru ekki hestarnir hans afa.

En þetta voru velskapaðir, hnarreistir og fallegir hestar; einn var rauður, annar brúnn, sá þriðji jarpur en sá fjórði skjóttur.

Mömmu fannst hún eiga þessa hesta. Þeir voru í hættu. Hún varð að bjarga þeim.

Þegar hestarnir hlupu af stað dróst sá skjótti aftur úr. Hann hljóp í hringi og hagaði sér afar undarlega. Svo ætlaði hann að taka á rás, einsog hinir hestarnir, en þá hrasaði hann og datt.

Þegar mamma kom að honum lá hann dauður á jörðinni. (13)

Hestarnir eru tákna barnanna sem Guðrún eignast síðar. Öll eru þau falleg og vel sköpuð en eitt þeirra, skjótti hesturinn, á ekki samleið með hinum. Líf hans snýst í undarlega hringi og endar með sárum dauða.

Á unglingsárum er Páll sendur í sveit norður í Skagafjörð. Hjá Pétri bóna í Hvalnesi líður honum vel, þar á bæ umgangast menn drauga af fullri virðingu og á kvöldin eru lesnar hetjusögur. Pétur getur tæpast talist heill á geði en á jörðinni sinni er hann ekki fyr-

ir neinum og fær að vera óáreittur. Eftir að Pétur ræðst með vopnum að skipi Landhelgisgæslunnar þykir foreldrum Páls þó öruggara að koma honum fyrir á öðrum bæ, Kirkjumýri. Þar kynnist hann Ólöfu og þau láta grípa sig buxnalaus í hlöðunni; enn er líf Páls rétt eins og hvers annars unglings. Þegar hann kemur aftur til Reykjavíkur hefur fjölskyldan stækkað og flutt í nýtt húsnæði í öðru hverfi. Páll kemur engum vörnum við þegar hann verður fyrir aðkasti götustráka og gömlu félagarnir snúa við honum bakinu. Allt er breytt.

Þegar ég fór stóðu öll hlið opin.

Þegar ég kom tilbaka voru þau lokuð og læst. (102)

Ég finn hvernig heimurinn læsist um mig og allt er að hrynda. (104)

Það eru ekki aðeins ytri aðstæður sem hafa breyst, innra með Páli býr sjúkdómurinn um sig og héðan í frá bindur hann bagga sína ekki sömu hnútum og aðrir. Menntaskólavistin verður endaslepp, sambandið við skólasysturina Dagnýju fer út um þúfur, Páll verður árásargjarn, ofskynjanir og ofskynarkennd þjaka hann. Líf Páls lýtur lögmálum sjúkdómsins og hann finnur sér ekki stað í heimi hinna, sem teljast heilbrigðir. Þessar dapurlegu staðreyndir endurspeglast í hugsunum hans skömmu fyrir andlátið:

Ég man þegar Berlínarmúrinn hrundi, ekki af því að mér fyndist
hrun hans skipta máli eða koma mér við, heldur hugsaði ég:

Pessi mún getur hrunið, en múnarnir milli mína og heimsins
hrynda aldrei; þeir standa óhaganlegir og traustir, jafnvæl þó eng-
inn sjái þá með berum augum. (16)

Eftir áralöng veikindi bindur Páll enda á sitt jarðneska líf með því að stökkva fram af svöllum öryrkjablokkarinnar sem hann hefur fengið inni í. Draumar hans um heilbrignt líf, ást og viðurkenningu rættust aldrei. Draumur Guðrúnar hefur hins vegar ræst. Hann afmarkar líf sonar hennar og að honum látnum man Guðrún drauminna. Þá lýkur hringnum sem hófst við fæðingu Páls.

Það furðulega við þennan draum er sú staðreynd að hann fíll í gleymsku og skaut ekki upp kollinum fyrr en ég var farinn minn veg. (12)

Pá mundi mamma drauminn.

Hún sat heima í stofunni og horfði út í loftið en varð síðan litið yfir á litla borðið, á ljósmynd af mér þar sem ég sit og brosi, líf-ill drengur á ljósmyndastofu úti í bæ.

Mamma greip fyrir andlitið og huldi augun. Andartak fannst henni þessi draumur alla tíð hafa búið með sér. (13–14)

Óvenjulegur sögumaður

Sögumaður *Engla alheimsins* verður að teljast óvenjulegur. Hann er dáinn og var geðveikur í lifanda lífi. Það er semsagt hinn framliðni eða engillinn Páll sem lítur yfir farinn veg. Í huga hans ríkir engin óreiða, hann er laus úr viðjum sjúkdómsins og getur rakið og túlkað ævi sína á rökrænan hátt.

Páll segir sögu sína frá vöggu til grafar og gerir grein fyrir ætt sinni og uppruna. Sagan er að mestu í tímaröð en í stuttum inn-skotskóflum fjallar hann um geðveikina og áhrif hennar. Lesandinn er þannig stöðugt minntur á örlög Páls. Sögumaðurinn er að vissu leyti tvöfaldur í roðinu, textinn birtir orð og hugsanir hins sjúka en engillinn skýrir og túlkar svo frásögnin verður skiljanleg. Þessi tvöfeldni endurspeglast í stílnum. Í köflunum þar sem hug-renningar hins geðveika birtast „óritskoðaðar“ leysist hin röklega frásögn upp í ljóðræn brot. Þannig öðlast lesendur skilning á brota-kenndri veröld Páls og fá innsýn í hugarheim geðklofans. Í þeim heimi gilda önnur lögmál en í daglega lífinu og árekstrar við um-hverfið eru óumflýjanlegir.

Um sjúkdóminn

Einkenni geðklofa koma oftast fyrst fram hjá körlum á aldrinum 15–25 ára en hjá konum á milli tvítugs og þrítugs. Hér lendis veikjast árlega u.p.b. 120 nýir sjúklingar af þessum sjúkdómi. Einkenni hans eru margvísleg og einstaklingsbundin. Þau felast m.a. í breyttingum á andlegu ástandi, hegðun og tilfinningum og stundum

óeðlilegum hreyfingum. Raunveruleikaskyn einstaklingsins breytist og annarlegar hugmyndir eða skynjanir gera vart við sig í huga hans. Einkennin eru hluti af veruleika hans, staðreyndir sem hann býr við. Hann skynjar einkennin ekki sem sjúkdóm og þarf á meðferð að halda. Sú meðferð byggist fyrst og fremst á lyfjagjöf en jafnframt félagslegri aðstoð, samtalsmeðferð, hópméðferð, fjölskyldumeðferð og endurhæfingu.

Lyf lækna ekki sjúkdóminn en draga oft úr einkennum hans. Sá böggull fylgir þó skammrifi að flest þeirra hafa óþægilegar aukaverkanir. Páll talar um lyfjafituna sem hangir utan á honum eins og bjúgur á ófrískri konu, á lyfjum er hann feitur öldungur, lyfjaskýið hangir yfir honum. En hætti hann að taka lyfin fer allt á verri veg (sbr. bls. 89, 150, 202).

Orsök geðklofasýkinnar er óþekkt en almennt er talið að um sé að ræða truflun á boðefnum í heila og að tilhneiting til geðklofa geti verið arfgeng. Einstaklingar sem þjást af geðklofa eru gjarnan skapandi, listrænir og viðkvæmir; Páll málar og leikur á hljóðfæri. En sambandið milli sjálfsins og veruleikans er rofið, Páll heyrir raddir, finnst hann ofsóttur, trúir að hann sé van Gogh o.s.frv. Algeng dánarorsök einstaklinga sem þjást af geðklofa er sjálfsvíg, þeir láta stjórnast af ranghugmyndum eða ofskynjunum eða gefast hreinlega upp eins og raun varð á í tilviki Páls.

Geðrænir sjúkdómar eru eins og líkamlegir sjúkdómar að því leyti að þeir geta lagst á hvern sem er. Þá staðreynd er mikilvægt að ræða við nemendur og leggja áherslu á að margir geðveikir læknast og flestir fá einhverja bót meina sinna samþykki þeir að gangast undir meðferð (sjá jafnfr: *Geðklofi – Leiðbeiningar fyrir sjúklinga og aðstandendur* eftir Lárus Helgason, útg. Delta hf. 1992).

Hvað segir sagan?

Í *Englum alheimsins* er heimi geðsjúkra lýst af mikilli næmni. Prátt fyrir dapurlegan undirtón er frásögnin oft gáskafull og skemmtileg. Hinir sjúku eiga sínar góðu stundir og persónur þeirra

eru stærri og litríkari en hinna sem heilbrigðir eru. Lyfin hafa óþægilegar aukaverkanir en eru þeim engu að síður lífsnauðsyn, sjúkrahús og stofnanir veita meðferð og skjól. Fram kemur að að-búnaður geðsjúkra hefur breyst til batnaðar. Föðurbróðir Páls, Ragnar, er gæslumaður á Kleppi þegar Páll er lítill drengur. Hann líkir spítalanum við dýragarð og missir vinnuna þegar hann fer fram á úrbætur. Í hugleiðingum sögumanns kemur fram hversu skelfilegt ástandið var áður en geðlyfin komu til sögunnar:

Fyrir daga lyfjanna voru sumar deildirnar bara stórir salir þar sem sjúklingar gengu naktir um gólf. Ekki mátti hengja myndir á veggina eða hafa blóm úti í gluggum. Álitíð var að sjúklingarnir ætu blómin eða lemdu hver annan með myndunum.

Sjúklingarnir sáust naktir úti í gluggum. Þeir héldu sér í rimla og ráku út úr sér tungurnar. Á bak við þá voru veggirnir auðir og brún gólfin nánast samlit saurnum sem gekk niður af þeim.

Þetta sjúka fólk kom aldrei út undir bert loft og þvoði sér hvorki né greiddi eða burstaði tennurnar. (67)

Höfundur bókarinnar þekkir af eigin raun erfiðleika þeirra sem tengdir eru geðklofa einstaklingi. Hann skrifar bókina í minningu bróður síns sem þjáðist af sama sjúkdómi og Páll. Í viðtali við Silju Aðalsteinsdóttur í öðru hefti *Tímarits Máls og menningar* 1995 segir hann:

En hvers vegna ég skrifaði hana – það er náttúrlega hægt að tala um það í alla nót! Fyrst og fremst þekkti ég málin sem fjallað er um í bókinni svo vel í gegnum hann Pálma bróður minn. Hann átti við veikindi að striða og sú upplifun sat í mér. Ég vissi alltaf að ég myndi fyrr eða síðar gera henni einhver skil. Menn hafa bent mér á það eftir á að í eldri bókum mínum kemur geðsjúkrahúsið gula oft fyrir. Efnið knúði á. (24–25)

Ég er ekki að skrifa um Pálma bróður minn. Ég er að skrifa um heim sem hann veitti mér innsýn í og ég kynntist í gegnum hans erfiðleika. – Ég verð að segja að ég taldi það skyldu mína. (28)

... ég lít ekki svo á að ég sé að draga upp myndir af ákveðnum mönnum sem ganga hér á meðal okkar heldur vildi ég sýna eða lýsa þeirri mennsku sem í þessu fólkí býr. Meðal þess eru oft hæfileikaríkir einstaklingar en eitthvað hefur farið úrskeiðis í lífi þeirra. Og línan á milli – það þarf lítið til að allt fari úr böndum, en samt er mikil eftir. Eins og veikleikar þessa fólks eru meira aferandi en hjá venjulegu fólkí þá er hreinlyndi þeirra og segurð það oft líka. (31)

Það er ljóst af lestri sögunnar að vandi geðsjúkra og aðstandenda þeirra er margþættur og sár. Þegar persónuleiki einstaklings breytist með þeim hætti sem rætt er um í sögunni hverfur hann inn í eigin heim. Þegar hann svo fer að jafna sig, á hann ekki alltaf samleið með venjulegu fólkí. Það er m.a. þess vegna sem Páll sviptir sig lífi en undir býr þó sú staðreynd að hann er ekki heill. Höfundur fellir ekki dóma, hann ásakar engan. Stuðningur fjölskyldu, heilbrigðis- og félagskerfis er góður svo langt sem hann nær en í tilviki Páls upprætir hann ekki meinið, brýtur ekki mürana ósýnilegu.

Að lokum má svo geta þess að „Kleppur er víða“. (145) Rögnvaldi, skólabróður Páls, velstæðum tannlækni á jeppa, reynist ofraun að halda sér „réttum megin við strikið“. (145)

... ég sá Rögnvald í nýju ljósi þegar mamma sýndi mér dánartil-kynninguna í Morgunblaðinu og þó ég væri á lyfjum sem þurrka upp allar tilfinningar fann ég tárin streyma fram og skildi ekki neitt og vissi ekki neitt og trúði ekki lengur ...

Eða kannski rann upp fyrir mér annað, að vegirnir eru órannsak-anlegir, að þeir sem eiga allt sem við sjúklingarnir óskum okkur, góða konu, gáfuð börn, hús, bíl, að einnig þeir, já einnig þeir ... (146)

Orsakir þess að Rögnvaldur sviptir sig lífi koma ekki fram í sög-unni. Í samskiptum þeirra Páls kemur þó ýmislegt fram sem bend-ir til að hann eigi við mikla vanlíðan að stríða. Þær sálarkvalir ber Rögnvaldur einn. Slíkt ætti enginn maður að gera og á það ber að

leggja ríka áherslu við kennslu bókarinnar. Við líðum öll sálarkvalir einhvern tíma og margir telja þær reyndar helstu möguleika okkar til þroska. Í samfélaginu er fjöldi fólks, (svo sem læknar, sálfraðingar, félagsráðgjafar, prestar, kennrarar, fjölskylda og vinir) sem „.... getur séð við sálarameini, slitið frá rótum gróinn harm úr hug, afmáð þá kvöl sem er á heilann skráð ...“ (55), fólk sem kann og er reiðubúið að hugga og lækna.

II. Spurningar úr einstökum þáttum sögunnar

I (9–32): Fjölskylda Páls og fæðing hans sjálfss þann 30. mars 1949.

1. Hvað varð um fólkid í ævintýrunum sem mamma Páls sagði honum á kvöldin? Hvers vegna dettur honum þetta í hug þegar hann sér ungan mann fluttan inn á Klepp?
2. Greindu frá draumi Guðrúnar, móður Páls. Hvað tákna svarti hundurinn? Hvað tákna hestarnir?
- 3.–4. Hvar og hvenær fæddist Páll? Hvaða viðburður í sögu Íslands átti sér stað þann dag? Hvað gerðist á Austurvelli á fæðingardegi Páls?
5. Hvað starfar Ólafur? Hvernig drýgir hann tekjur sínar? Hvað er átt við með „tímar hafta og skorts“?
6. Hvert er efni dreifibréfanna sem Ólafur fær í hendur?
7. „Heimurinn varð allt í einu einsog smækkuð mynd af geðsjúkum manni, vitfirrtur og klofinn í tvennt...“ Hvað á Páll við með þessum orðum?
- 8.–9. Segðu frá föður Páls og föðurafa. Af hverju er hinum fyrr-nefnda svo mikið í mun að standa sig í lífinu? Hvaða sögur segir Hafdís vinkona Guðrúnar henni? Hvers vegna læðast að Guðrúnu efasemdir um mann sinn?
10. Segðu frá Maríu ömmu Páls. Hvers spryr læknirinn Guðrúnu og hvert er svar Maríu við því?
11. Hvers óskar Páll afi nafna sínum í lífinu? Hvað gefur hann honum í afmælisgjöf á átta ára afmælinu? Lýstu sambandi Páls og afa hans?

II (33–54): Bernska Páls, vinir og nágrannar.

1. Hér er Páll kominn á Klepp. Hvernig hefur umhverfi spítalans breyst síðan hann var barn?
2. Hver er Baldwin Bretakóngur? Hvað segir hann um Pál? Hvað á hann við þegar hann segir að Páll hafi ekki gætt englanna sinna?
3. Páll er öruggur heima hjá sér. Hvernig upplifir hann heiminn handan múrsins?
4. Lýstu þeim feðgum Bergsteini og Gulla? Hvernig myndir málar Bergsteinn? Hvað verður um þær? Hvers vegna verkjár Pál í eyrað þegar honum finnst hann vera van Gogh?
- 5–10. Segðu frá vinum Palla og fjölskyldum þeirra og leikjum strákanna.
Hvað verður um strákana þegar þeir eldast?

III (55–66) Stúdentinn og Páll.

1. Hvað merkja orð Makbeðs? Hvers vegna höfða þau sérstaklega til Páls? Hvernig er Páll fluttur á geðspítalann? Fer hann þangað sjálfviljugur?
2. Hvað hafa strákarnir fyrir stafni 17. júní? Hvernig stendur á því að þeir hafa riffil undir höndum?
- 3.–4. Aftur verður Páll vitni að því að ungar maður er fluttur á Klepp. Segðu sögu stúdentsins. Hvað er höfundur að segja lesendum með því að lýsa afdrifum hans?

IV (67–81): Kleppur og nágrenni í æsku Páls.

- 1.–3. Hvernig var ástandið á Kleppi fyrir daga geðlyfjanna? Í hverju felst gagnrýni Ragnars á umönnun sjúklinganna? Hvað telur hann að geti bætt hegðun þeirra? Hvers vegna missir Ragnar vinnuna?
4. Hver er Steinunn gamla og hvaða sögur ganga um hana og Kleppsspítalann í Bryggjusundinu? Hvernig kemur hún strákunum til bjargar?
5. Hvernig stendur á því að enginn vill kaupa málverk Bergsteins?
6. Hvers konar stofnun var Kleppur á fyrstu árum spítalans og hvað gerðu þeir sjúklingar sem töldust vinnufærir? Hverja telur Gulli helstu áhrifavalda sína í listinni?
7. Hvaða áhrif hafa lyfin á Pál þegar hann er fyrst lagður inn á Klepp? Er eitthvað sem bendir til þess að honum sé gefið of mikið af lyfjum?

V (83–104): Sumardvöl í Skagafirði, vonbrigði við heimkomu.

1. Hvar er Páll?
- 2.–4. Segðu frá dvöl Páls í Hvalnesi, hvað hann gerir þar og hvers vegna hann þarf að fara þaðan. Lýstu Pétri einbúa og Keisara norðurljósanna. Hvers vegna fær Pétur að ganga laus? Er Keisarinn geðveikur? Hvar og hvenær hittir Páll Keisarann aftur? Hvað telur þú að Keisarinn eigi við þegar hann segir: „Gættu þín, Páll. Tíminn er að renna út?“ (90)
5. Segðu frá dvöl Páls á Kirkjumýri og heimilisfólkinu þar, einkum þeim Rúnari og Ólöfu.

- 6.–7. Páll, sem hafði bæði barist við Landhelgisgæsluna og misst sveindóminn í Skagafirðinum, varð fyrir miklum vonbrigðum þegar hann kom aftur heim.

Hvaða breytingar hafa orðið á fjölskylduhögum hans? Lýstu samskiptum hans við Ómar og Magga. Hvernig taka Jói og krakkarnir í gamla hverfinu honum? Hvers vegna á hann ekki lengur samleið með þeim?

VI (107–132): *Dagný*.

1. Hvernig er líkamlegt og andlegt ástand Páls þegar hér er komið sögu?
2. Hver telur þú að sé ástæðan fyrir því að Dagný vill slíta sambandinu við Pál?
- 3.–4. Hverra manna er Dagný? Lýstu herberginu hennar, últiti og áhugamálum. Hvernig er samband hennar við foreldra sína? Hvers vegna er hún með Páli? Er hann nógu góður fyrir hana? Hver er skoðun Rögnvaldar á Dagnýju og sambandi þeirra Páls?
5. Hvers vegna hættir Páll í menntaskólanum? Við hvað fæst hann helst um þessar mundir? Hvers vegna blekkir Dagný hann? Hvað gerir Páll í Tjarnarbúð og hvað finnst þér um hegðun hans?
6. Í menntaskólanum kynnist Páll þeim Rögnvaldi og Arnóri. Lýstu þeim, lífsstíl þeirra og áhugamálum. Hvernig kemur Rögnvaldur Páli á óvart? Arnór og Páll hugleiða að spila saman í hljómsveit en af því verður ekki. „Ég var í rauninni svo góður að enginn gat spilað með mér.“ (125) Hvað segja þessi orð um Pál og sjálfsmýnd hans?
7. Hér segir af síðasta fundi Páls og Dagnýjar. „Hún var tryllt í

framan; svo mjög að síðar hef ég oft hugsað um að það var frekar einsog hún væri að missa vitið en ég.“ (128) Hvernig má skýra hegðun Dagnýjar?

8. Hvaða ranghugmyndir og ofskynjanir gera nú vart við sig í huga Páls?

VII (133–156): Aðdragandi þess að Páll er lagður inn á Klepp, heimsóknir Rögnvaldar.

1. Hvað bendir til að sjúkdómur Páls sé enn að ágerast? Hvernig er samband hans við fjölskyldu sína?
2. Hvers vegna eru foreldrar Páls fegnir komu Rögnvaldar? Hvað er að fréttu af Arnóri? Af hverju er myndin sem Páll er að mála á vegginn hjá sér? Hvernig kemur Páll sér í vandræði um kvöldið og hvernig túlkar lögregluvarðstjórinn hegðun hans?
- 3.–4. Hverjir eru það sem Páll telur að ofsæki sig? Hvað finnst honum guð segja sér? Hvers vegna leggur hann á flótta?
5. Enn segir af þeim Rögnvaldi og Arnóri. Hvernig eru ytri aðstæður Rögnvaldar? Hvað bendir til þess að hann hafi átt við innri erfiðleika að striða? Hvernig deyr hann? Hvað varð um Arnór?
- 6.–9. Hvers vegna líkar sjúklingunum vel við Brynjólf geðlækni? „Þú útskrifast ekki með neitt prófskírteini.“ (150) Hvað merkja þessi orð? Hvað tekur við hjá Páli þegar hann útskrifast af spítalanum? Hvaða áhrif finnst Páli lyfin hafa á sig? Lýstu því sem gerist eftir að hann hættir að taka þau.

VIII (157–178): Pétur.

- 1.–7. Lýstu félögum Páls á Kleppi, þeim Viktori og Óla bítlí.
Hvernig líta þeir út, hvaða hugmyndir hafa þeir um sjálfa
sig? Hver er skýring sögunnar á veikindum Péturs? Hvernig
lýsa þau sér? Hvernig þróast samband hans við foreldra sína,
barnsmóður og son? Hvað gerir Pétur þegar hann er ekki á
spítalanum? Hvernig deyr hann? Lýstu gaeslumönnunum
Eysteini og Vilhjálmi. Af hverju fellur sjúklingunum vel við
Eystein? Hvers vegna fá þeir Viktor og Óli ekki að fara með
félögum sínum og Eysteini í bæinn? Greindu frá samskipt-
um Óla bítils og forseta Íslands.

IX (179–200): Viktor.

- 1.–3. Hvernig dó faðir Viktors? Hvernig brást Viktor við föður-
missinum? Hvernig tók Viktor stjúpa sínum? Hvernig hófust
kynni Viktors af lyfjum og hvaða áhrif höfðu þau á námsfer-
il hans? Hvaða persónur bókmenntanna og sögunnar hafa
mest áhrif á Viktor? Hvers vegna er hann lagður inn á lokað-
an geðspítala í London? Hvernig stendur á því að banka-
stjórinn veitir Viktori, sem er bæði geðveikur og eignalaus,
lán?
4. Lestu vandlega samtal félaganna Viktors og Páls og áttaðu
þig á mismunandi viðhorfum þeirra. Hvað á Páll við þegar
hann segir: „Við erum allir jafnir frammi fyrir guði, jafnvel
þó við séum veikir. Við erum englar. Englar alheimsins.“
(189) og „En við erum nú líka menn. Tökum til dæmis þá
þarna niðri á þingi. Svoleiðis menn sérðu alls staðar, en
svona mönnum eins og okkur kynnistu bara inni á Kleppi.“
(189) Hvað merkir það sem Óli bítil segir við Viktor? Finnst
þér hann hafa nokkuð til síns máls?
- 5.–7. Óli er í alltof stuttum buxum og Páll horfir löngunaraugum
á konurnar á Grillinu. Hverja segir Viktor þá vera? Hvað

segir það um afstöðu sumra borgarbúa til dreifbýlismanna? Hver er skýringin á því að þjónarnir sjá ekki að þarna eru þrír geðveikir menn að svíkja sér út máltíð? Hvað finnst lög-regluþjóninum um þetta atvik? Hvernig tekur Lúðvík læknir á móti þeim?

Berðu hann saman við Brynjólf lækni.

X (201–219): Öryrkjablokkin, Kiddi og Sæmi, Ómar.

- 1.–2. Nú líður að endalokunum og Páll sveiflast milli gleði og ör-væntingar.

Í bréfinu til Rabba lýsir hann aðstæðum sínum. Að hvaða leyti hafa þær batnað? Hann dreymir um að gifta sig og stofna heimili. Hvernig er sambandi hans við konur háttáð? Hvað er það í kaflanum sem bendir til að Páll sé enn alvar-lega veikur?

3. Hvaða breyting hefur orðið á Athvarfinu sem gerir það að verkum að Páli finnst ekki gott að koma þangað lengur? Segðu frá viðureign Páls við þá Kidda og Sæma. Hefur eitt-hvað þessu líkt komið fyrir hann áður? Af hverju kærir hann þá ekki?
4. Páll fer heim í öryrkjablokkina – hið volduga háhýsi einver-unnar. Hvernig kemur einsemd hans fram í þessum kafla?
5. Nú segir af endurnýjuðum kynnum Páls og Ómars svarta. Lýstu æviferli Ómars. Hvaða skýringu gefur sagan á því að hann varð síbrotamaður? Hver er sú nýja hlið sem Páll sér nú á Ómari?

XI (221–224): Páll kveður „þennan jarðneska heim.“

- 1.–3. „Tak sæng þína og gakk,“ sagði frelsarinn við lamaða mann-inn forðum og sá fékk samstundis mátt. Hvernig má tengja þessa sögu orðum Páls: „Svo tek ég sæng mína og stekk.“?

Páll lætur eftir sig ljóðabók eftir Sigfús Daðason. Í henni
rekst móðir hans á eftifarandi línur:
Draumar: á botni þeirra skynjuðum við vægðarlausa
aðför veruleikans.
Má tengja þessar ljóðlínur lífi hennar? Hvernig tengjast þær
lífi og dauða Páls?

III. – Ritun

I. hluti.

- Draumur Guðrúnar. Frásögn í 1. persónu.
- Stutt frétt í dagblaði um atburðina á Austurvelli þann 30. mars 1949.
- Frásögn Ólafs af því sem hann varð vitni að á Austurvelli.

II. hluti.

- Stutt mannlýsing: t.d. Baldwin Bretakóngur, Bergsteinn málari, Benni, Gulli, Ella feita.
- Lýsing Sigga á því þegar skútan siglir inn sundið.
- Stutt frétt í dagblaði um dauða Benna.
- Minningargrein um Benna.

III. hluti.

- Skýrsla löggregluþjónanna sem fluttu stúdentinn.
- Billó fangavörður segir konunni sinni frá afdrifum stúdentsins.

IV. hluti.

- Stutt mannlýsing: Ragnar, Steinunn gamla.
- Lesendabréf í dagblaði um aðbúnað sjúklinga á Kleppi.
- Ragnar segir sögu af ævintýrum sínum.
- Þjóðsaga um barnaát á Kleppi og þátt Steinunnar í því.
- Blaðaviðtal við Steinunni eftir að strákarnir bjargast úr sjávarháska.
- Bútur úr tímaritsviðtali við Gulla. Hann er orðinn frægur málari og minnist dagsins þegar hann ákvað að verða listmáli.

V. hluti.

- Sendibréf frá Hvalnesi: Páll skrifar foreldrum sínum.
- Sendibréf frá Kirkjumýri: Páll skrifar vini sínum.
- Sendibréf til Páls frá móður hans, föður eða Halla bróður.
- Stutt mannlýsing: Pétur í Hvalnesi, Keisari norðurljósanna.

- Frétt í blaði um árás Péturs á skip Landhelgisgæslunnar.
- Framkoma unglingsanna við Pál verður sjoppueigandanum á Sunnutorgi tilefni til að skrifa hugleiðingu um einelti.

VI. hluti.

- Stutt mannlýsing: Dagný, Rögnvaldur, Arnór.
- Lýsing á herbergi Dagnýjar.
- Dagný svarar spurningu Páls: Af hverju komstu ekki í bíóið?
- Frásögn Páls af atburðum kvöldssins, frá því hann hitti útlendinginn á Mokka.
- Útlendingurinn á Mokka skrifar grein um íslenska kaffihúsamenningu.

VII. hluti.

- Konan í næsta húsi klagar Pál fyrir foreldrum hans.
- Konan í næsta húsi kærir Pál fyrir kynferðislega áreitni.
- Mannlýsing: Rögnvaldur á fullorðinsárum.
- Rögnvaldur skrifar Páli og útskýrir hvers vegna hann hyggst taka eigið líf.
- Stutt mannlýsing: Brynjólfur geðlæknir, Vilhjálmur gæslumaður.

VIII. hluti.

- Mannlýsing: Viktor, Pétur, Óli bíll, Eysteinn gæslumaður.
- Bréfið frá Óla til Ringo Starr.
- Þjónustustúlkán á Bessastöðum segir frá heimsókn Óla til forsetans.
- Blaðafrétt um hvarf forsetabílsins.
- Lögregluskýrsla um hvarf forsetabílsins.
- Blaðaviðtal við forsetann um atvikið.
- Jóhanna rifjar upp kynni þeirra Péturs í endurminningum sínum.

IX. hluti.

- Viktor lýsir kvöldinu þegar honum var bjargað frá drukknun.

- Viktor lýsir stjúpa sínum.
- Samtal Viktors og bankastjórans.
- Lýsing matargests á Grillinu á því sem þar átti sér stað.
- Bréf frá yfirþjóninum á Grillinu til yfirlæknisins á Kleppi.
- Matseðillinn.
- Samtal lögregluþjónanna eftir að þeir hafa keyrt félagana inn á Klepp.

X. hluti.

- Lýsing á öryrkjablokkinni.
- Stutt mannlýsing: Ómar, Úlfar.
- Æviágrip Ómars.

XI. hluti.

- Eftirmæli um Pál. (Verkefni fyrir alla, ekki í minningargreina-stíl, heldur persónuleg hugleiðing hvers og eins.)

IV. – Stafsetning

I.

Páll er Reykvíkingur, fæddur á fæðingardeild Landspítalans við Hringbraut þann 30. mars árið 1949, sama dag og Ísland gekk í NATO.

Þann dag söfnuðust þúsundir manna saman fyrir framan Alþingishúsið. Ólafur, pabbi Páls, fann óróann í loftinu og háreystin barst alla leið frá Austurvelli inn á Hreyfilsplanið við Kalkofnsveg. Hann gekk inn á Austurvöll til að sjá með eigin augum hvað var að gerast. Það var hrópað og kallað. Grjóti rigndi. Skyndilega sprakk tárágassprengja beint fyrir framan Ólaf og hann stóð í reykskýi. Ólafur hraðaði sér til baka, lafhræddur um að lenda í ryskingum. Þegar hann kom inn á Skeggjagötu sagði tengdamóðir hans: „Drífðu þig upp á Landspítala, þú ert orðinn faðir.“

Seinna fannst Páli ringulreiðin í höfði sínu hafa verið staðfest af ríkisstjórn og alþingismönnum þennan umrædda dag.

II.

Það var gaman í Bryggjusundinu á sumrin. Bergsteinn málari var afar handlaginn og hann smíðaði kassabil og trébáta handa Gulla syni sínum. Hvað eftir annað ýtti Gulli Palla upp brattan og hlykkjóttan troðning og svo brunuðu þeir niður aftur. Á meðan málæði Bergsteinn Kleppssítalann, landið og sjóinn, himininn og fuglana.

Palli átti indíánatjald og fjaðraskraut, flugvél merkta SAS-flugfélaginu, bílabraut og járnbrautarlest. Þegar rigndi sigldu bátarnir um pollana og áhafnir þeirra skriðu inn í indíánatjaldið.

Fiðrildi flögruðu um húsin, göldrótt reiðhjól runnu um göturnar, geislar glömpuðu á vængjum fuglanna. Palla leið vel.

III.

Menntaskólinn í Reykjavík útskrifar stúdenta þann 17. júní. Þá er afmæli lýðveldisins og stúdentarnir ganga um göturnar og dansa fram á nótt.

Einu sinni sáu Palli og félagar hans ungan stúdent færðan inn á Klepp. Hann var góður námsmaður en truflaðist engu að síður á sjálfan þjóðhátiðardaginn. Sumir héldu að hann hefði lesið yfir sig en aðrir töldu veikindi hans stafa af ástarsorg. Víst er að hann hafði lengi þjáðst af svefnleysi.

Þegar Palli eltist sá hann stúdentinn fyrir sér aftur og aftur, svo umkomulausan með stór og brjáluð augu.

IV.

Mömmu fannst skemmtilegt að hlusta á Ragnar föðurbróður minn. Árum saman kom hann í kaffi og skemmti okkur með sögum af ævintýraríku lífi sínu. Sjaldan sagði hann sömu söguna tvisvar.

Einhvern tíma þótti mömmu sagnagleði hans vera komin út í öfgar. Þá sagði hún: „Nei, nú lýgurðu, Ragnar.“ „Mágkona góð,“ sagði Ragnar „ég lýg aldrei, ég bara skreyti.“

Ragnar barðist gegn fasistum í borgarastyrjöldinni á Spáni. Þá fékk hann byssukúlur í handlegginn. Hann var kommúnist og skammaðist sín ekkert fyrir það. Að hans dómi voru menn annaðhvort kommúnistar eða fífl. Það var á hreinu og þurfti ekki að ræða frekar.

V.

Pétur í Hvalnesi er skagfirskur sérvitringur. Reyndar var hann einu sinni kennari í Reykjavík en undi sér ekki í borginni. Hann situr löngum inni í bæ og grúskar í fornnum fræðum. Pétur hefur dálæti á Íslendingasögunum, einkum þó Egils sögu og Grettis sögu. Á sumrin tekur Pétur unglings til sumardvalar en á veturna hefur hann aðallega félagsskap af draugunum á bænum. Pétri er meinilla við Rússa og er tilbúinn að verjast til síðasta blóðdropa ráðist þeir inn á landareign hans.

Keisari norðurljósanna er kunningi Péturs. Hann er alltaf fínn í tauinu og ekur um í svörtum hestvagni sem hann hefur sjálfur smíðað. Keisarinn er athafnamaður sem sífellt hefur mörg járn í eldinum. Hann kvænist fagurri konu en hjónabandið endist ekki lengi.

VI.

Stærsta ástin í lífi Páls er Dagný. Hann elskar hana ofurheitt og verður afar skáldlegur þegar hann hugsar um hana. „Hún er ótrúlega falleg,“ segir hann „með brjóst eins og birkitré og augu eins og berjalyng. Hún fer sem stroklaður um hjarta mitt og þurrkar burt allar aðrar stúlkur.“

Dagný er fölleit, með þykkt, svart hár. Hún gengur frjálslega til fara, í gallabuxum og hermannajakka og hún reykir bípu. Foreldrar hennar eru virðulegir borgarar og þeim fellur ekki lífsstíll dóttur sinnar.

Rögnvaldur hefur ekki trú á sambandi Páls og Dagnýjar. Hann kallar Dagnýju yfirstéttarstelpu og segir að hún muni með tímanum snúa aftur til föðurhúsanna, fara í lögfræði og giftast einhverjum með ættarnafn.

VII.

Einhver var að reyna að bregða fyrir mig fæti. Þeir hjá Morgunblaðinu voru farnir að elta mig með myndavél og birta upplýsingar um mig í blaðinu. Eðlur og krókóðilar eltu mig. Hrukkótt skrímsli reyndu að kyrkja mig. Halli bróðir hjálpaði nágrönnunum að smyglra hlerunartækjum inn í húsið. Konan í næsta húsi vildi að ég svæfi hjá sér. Rögnvaldur ætlaði að draga úr mér tennurnar. Vinir Halla hlógu að mér.

Þá fékk ég skilaboð um að ég væri síðasti maður jarðarinnar og að ég yrði að breyta herberginu mínu í örklagi. Jafnframt þyrfti ég að fá mér konu. Guð sagði mér að í flóðinu myndi ég sigla burt með húsið eins og bát í eftirdragi.

VIII.

Félagar Páls á Kleppi eru litríkir persónuleikar. Pétur, herbergisfélagi hans, varð geðveikur af því að neyta ofskynjunarlýfja. Foreldrum Péturs, þeim Hafþóri og Ingunni, veittist erfitt að sætta sig við veikindi sonarins. Að lokum meinuðu þau honum aðgang að stóra einbýlishúsinu í Fossvoginum. Pétur fékk heldur ekki að

sjá son sinn en hann átti mynd af honum sem hann gekk með á sér.

Pétur tolldi ekki í sambýlum. Á milli innlagna ráfaði hann um göturnar eins og útigangsmaður. Oft hékk hann undir torgklukkunni á Lækjartorgi og létt stundum ófriðlega. Í rauninni leið honum best inni á Kleppi.

Saman kölluðu þeir Pétur og Páll sig postulana eftir samnefndum lærisveinum Krists.

IX.

Páll, Óli bítil og Viktor gleymdu ekki veislunni á Grillinu svo lengi sem þeir lifðu. Reyndar ætluðu þeir bara að fá sér kaffi á Mokka en Viktor, sem alltaf var svo áræðinn, hvatti þá til að skella sér frekar á Hótel Sögu.

Úti var kalt og hráslagalegt og það var eins og að ganga inn í annan heim að koma inn á Sögu. Við blöstu glampandi veggir og prúðbúið fólk og undursamleg tónlist hljómaði úr hátölurunum.

Vinirnir fengu sér glóðarsteiktan humar í forrétt og nautalundir í aðalrétt. Heimsborgarinn Viktor valdi vínin af mikilli kunnáttu. Óli bítil og Páll fengu sér ís í eftirrétt, hann var svo fagurlega skreyttur að þeir ætluðu varla að þora að snerta hann.

Þetta var ákaflega ánægjuleg máltíð og enginn öryrkjabragur á reikningnum sem þjónninn færði þeim.

X.

Litskrúðugu tímaritin eru til sýnis í portinu hjá Eymundsson í Austurstræti. Af forsíðum þeirra brosa stjórnmálamenn, sjónvarpsstjörnur, listamenn og skemmtikraftar. Allir eru glaðir og hamingjusamir og svo einstaklega ánægðir með hlutskipti sitt í lífinu.

En ekki er allt sem sýnist. Sæluríski Ísland á sínar dökku hliðar. Páll og hans líkar hafa hingað til hist og spjallað í rólegheitum í athvarfinu á Hallæríspílan. Nú geta þeir varla komið þar lengur. Ástæðan er sú að þangað streymir fólk sem meðferðarstofnanir hafa gefist upp á, geðspítalarnir neita að tak a við og löggreglan telur ekki í sínum verkahring að sinna.

Hvað er til ráða?

V. Skýringar

I. hluti.

- 1 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: 1770–1831, þýskur heimspekingur og einn áhrifamesti hugsuður 19. aldar.
- 3 Berlínarmúrinn: Austur-þýsk stjórnvöld létu reisa múninn, sem aðskildi A- og V-Berlín, árið 1961 til að stöðva flóttamannastráum frá A-Þýskalandi til V-Berlínar. Hann fíll árið 1989.
- 9 Bette Davis: 1908–1989, bandarísk kvíkmyndaleikkona, ein skærasta stjarna síns tíma.

II. hluti.

- 4 Vincent van Gogh: 1853–1890, hollenskur listmálari. Van Gogh stríddi við geðveiki og einhverju sinni skar hann af sér annað eyrað. Svo fór að lokum að hann svipti sig lífi.
- 6 Paul Gauguin: 1848–1903, franskur listmálari. Þeir van Gogh voru vinir en sambandi þeirra lauk þegar van Gogh réðst á Gauguin í æðiskasti. Gauguin hafði verið virðulegur verðbréfasali en sneri baki við fyrra lífi þegar hann tók að mála af alvöru. Hann flutti til Tahítí í leit að einfaldara lífi og bjó þar um árabil.

III. hluti.

- 1 Makbeð: Skotakonungur á 11. öld. Hann komst til valda eftir að hafa myrt Dúnkan konung og féll síðar fyrir syni hans. Makbeð er aðalpersónan í samnefndum harmleik eftir enska leikskáldið William Shakespeare (1564–1616).

IV. hluti.

- 3 Göngu-Hrólfur: Hér er vísað í íslenska fornaldarsögu, Göngu-Hrólfs sögu. Þar segir frá Göngu-Hrólfi sem fer í erfiða sendför og leysir á leiðinni margar þrautir.

V. hluti.

- 1 Chagall, Marc: 1887–1985, rússneskur myndlistarmaður. Fljúgandi kýr og fiðluleikarar koma víða fyrir í verkum hans.
- 2 Frank Sinatra: f.1915, bandarískur dægurlagasöngvari og kvik-myndaleikari. Lag hans og texti My Way skýtur oft upp kollinum í huga Páls.
- 4 Kolbeinn ungi: atkvæðamikill höfðingi og goðorðsmaður á fyrri hluta 13. aldar.

VI. hluti.

- 1 Karl Marx: 1818–1883, þýskur heimspekingur, þjóðfélagsfræðingur og hagfræðingur. Rit hans Das Kapital varð grundvallarrit kommúnista og í Kommúnistaávarpi hans er að finna mikla pólitíkska hvatningu.
- 4 Who: bandarísk rokkhljómsveit sem starfaði á árunum 1964–1982, trommuleikari Keith Moon.
Stones: The Rolling Stones, bresk rokkhljómsveit, stofnuð 1962, trommuleikari Charlie Watts.
Cream: bresk rokkhljómsveit, stofnuð 1966, trommuleikari Ginger Baker.
Gene Krupa og Buddy Rich: bandarískir djasstrommuleikarar.
- 5 Steppenwolf: Ein bekktasta skáldsaga þýska rithöfundarins Hermanns Hesse (1877–1962). Hún fjallar m.a. um einsemd listamannsins og dýrslegar hliðar mannsins.
Borgarljósin: Chaplinmynd sem fjallar um flæking sem verður ástfanginn af blindri stúlkum.
Gogol, Níkolaj Vasíľjevítj (1809–1852) og Tsjekhov, Anton Pavlovítj, (1860–1904): Rússneskir rithöfundar.
Polanskimynd: Roman Polanski er pólskur kvikmyndaleikstjóri, f. 1933. Í myndum hans er talsverðan óhugnað að finna.
Tjarnarbúð: skemmtistaður í Reykjavík á 8. áratugnum. Er í húsi I.O.G.T. við Vonarstræti.
Lennon: John Lennon (1940–1980) breskur tónlistarmaður, einn af stofnendum Bítlanna.

- 6 Æskulýðsfylkingin: róttæk stjórnmálasamtök ungra sósíalista. Fútúristi: fútúrismi var stefna í myndlist og bókmenntum sem kom fram í Evrópu á fyrri hluta 20. aldar. Fylgismenn hennar snerust gegn eldri hefðum og lögðu áherslu á ný viðhorf tækni- aldar, hraða og kraft í verkum sínum.
Majakovskí, Vladímír Vladímírovítsj: 1893–1930, rússneskt skáld og byltingarsinni.
Rússneska byltingin: þjóðfélagsbylting í Rússlandi 1917, hún leiddi til stofnunar Sovétríkjanna.
Mao, Tse Tung: 1893–1976, kínverskur stjórnmálamaður og leiðtogi Kínverska alþýðulýðveldisins.
- 8 Frank Zappa: 1940–1993, bandarískur tónlistarmaður, sem var bæði fjölhæfur og umdeildur.

VII. hluti.

- 4 KGB: Sovéska leynipjónustan.
7 Yoko Ono: eiginkona bítilsins Johns Lennon. Hún er listakona sem er þekkt fyrir að fara óhefðbundnar leiðir í list sinni.
9 Kaninn: orð sem notað var um útværpsstöð bandarískra herliðs- ins á Keflavíkurflugvelli. Íslenskir unglungar hlustuðu talsvert á Kanann meðan enn var hægt að ná útsendingum hans.

VIII. hluti.

- 1 Grateful Dead: bandarísk rokkhljómsveit, naut mestra vin- sælda á hippatímanum, lék upphaflega svokallað sýrurokk. Schiller, Friedrich: 1759–1805, þýskt skáld.
Bergiðjan og Múlalundur: verndaðir vinnustaðir á vegum Kleppsspítala og SÍBS.
2 Sýra: Slangur, notað um LSD og önnur ofskynjunarlyf.
3 Taoismi: forn kínversk heimspeki og trúarbrögð grundvölluð á henni.
Fjórmenningaklíkan: fjórir, kínverskir stjórnmálamenn sem reyndu að ná völdum í Kína árið 1976.

Napóleon: 1768–1821, Frakklandskeisari, oft talinn einn snjallasti herstjórndi sögunnar.

Bismarck, Otto von: 1815–1898, kallaður Járnkanslarinn, þýskur stjórnmálamaður.

Churchill, Winston: 1874–1965, breskur stjórnmálamaður og rithöfundur, barðist m.a. ötullega gegn nasismanum.

Hitler, Adolf: 1889–1945, leiðtogi Nasistaflokkins og ríkisleiðtogi Þýskalands 1933–1945.

Himmler, Heinrich: 1900–1945, æðsti maður SS, bar ásamt Hitler ábyrgð á fjöldamorðum nasista.

Þriðja ríkið: Þýskaland á valdatíma nasista 1933–1945.

- 4 Freud, Sigmund: 1856–1939, austurrískur taugalæknir og upphafsmaður sálgreiningar.

Tolkien: 1892–1973, enskur rithöfundur, skrifaði m.a. Hringadróttinssögu (The Lord of the Rings) sem var mjög vinsæl meðal ungs fólks á sokkabandsárum Páls.

Lao Tse: kínverskur heimspekingur sem á að hafa verið upphafsmaður taoismans. Hann er talinn höfundur Bókarinnar um veginn. Kenningar taoismans um kyrrð, frið og auðmýkt áttu upp á pallborðið á hippatímabilinu.

Eva: Hér er átt við Evu Braun, ástkonu Hitlers.

- 6 Gregor Samsa: persóna í skáldsögunni Hamskiptin eftir tékkneska rithöfundinn Franz Kafka (1883–1924). Sagan hefst á því að dag nokkurn vaknar Gregor Samsa og hefur breyst í stórt skordýr.

IX. hluti.

- 1 Ronald D. Laing: 1927–1989, breskur geðlæknir sem aðhylltist svokallaða andgeðlæknisfræði. Samkvæmt henni er geðveiki ekki sjúkdómur heldur skiljanleg viðbrögð við geðsjúku samfélagi sem ekki þolir frumlega og óvenjulega einstaklinga. Meðvitað eða ómeðvitað bregst einstaklingurinn við með því að ýkja eða festast í sérkennileik sínum.

- 2 Hamlet prins af Danmörku: Í sögunni af Hamlet gerir hann sér upp vitfirringu til þess að koma fram hefndum á frænda sínum sem myrti föður hans og giftist móður hans.
Óvíd, Virgill og Hóras voru þekkt rómversk skáld til forna og Dante ítalskt skáld á 13. og 14. öld.
- 3 T.S.Eliot: 1888–1965, bandarískt-breskt skáld, brautryðjandi á sviði nútímaljóðagerðar.
- 4 Nietzsche: 1844–1900, þýskur heimspekingur. Nietzsche lýsti því yfir að Guð væri dauður og hélt því fram að tilfinningin fyrir jarðlífina yrði sterkari ef öllum hugmyndum um æðri veruleika væri hafnað. Búdda: höfundur búddatrúar, fæddur í Indlandi á 6. öld f.Kr.
- 5 Símon í eyðimörkinni. Kvikmynd eftir spænska leikstjóran Luis Bunuel (1900–1983).

X. *hluti.*

- 4 Sid Vicious: fyrrv. meðlimur pönkhljómsveitarinar Sex Pistols.
- 5 Steinn Steinarr: Hér er vísað í ljóðið Að sigra heiminn eftir Stein Steinarr og afbrotahneigð og ömurleg örlög Ómars skýrð með skírskotun til erfiðrar barnæsku.

Skáldverk Einars Más Guðmundssonar:

- 1980 *Er nokkur í kórónafötum hér inni?* og *Sendisveinninn er einmana.* Ljóðabækur.
- 1981 *Róbinson Krúsó snýr aftur.* Ljóðabók.
- 1982 *Riddrarar hringstigans.* Skáldsaga sem hlaut fyrstu verðlaun í skáldsagnasamkeppni á vegum Almenna bókafélagsins.
- 1983 *Vængjasláttur í þakrennum.* Skáldsaga.
- 1986 *Eftirmáli regndropanna.* Skáldsaga.
- 1988 *Leitin að dýragarðinum.* Smásagnasafn.
- 1990 *Rauðir dagar.* Skáldsaga.
- 1991 *Klettur í hafi.* Ljóðabók með málverkum eftir Tolla.
Börn náttúrunnar. Kvíkmyndahandrit ásamt Friðriki Þór Friðrikssyni.
- 1992 *Fólkið í steininum.* Barnasaga.
- 1993 *Hundakexið.* Barnasaga.
Englar alheimsins. Skáldsaga.
Bíódagar. Kvíkmyndahandrit ásamt Friðriki Þór Friðriks-syni.
- 1995 *Í auga óreiðunnar.* Ljóðabók.

Skrif um Engla alheimsins:

Ritdómar:

- Einar E. Laxness. „Annarskonar ævisaga.“ *Tíminn*, 27.11. 1993.
- Gísli Sigurðsson. „Húmor í myrkri og einsemd.“ *DV*, 18. 12. 1993.
- Hrafn Jökulsson. „Sá kului sem kallaður er þjóðfélag.“ *Alþýðublaðið*, 3. 12. 1993.
- Kolbrún Bergþórssdóttir. „Besta skáldsaga ársins.“ *Pressan*, 16. 12. 1993.
- Matthías Viðar Sæmundsson. „Dimmir dagar.“ *Morgunblaðið*, 1. 12. 1993.
- Páll Valsson. „Orrustan geisar í heitu höfði okkar.“ *Tímarit Máls og menningar* 2, 1995.
- Þróstur Helgason. *Efst á baugi*, 1. tbl. 1993.

Greinar:

- Eleonore M. Guðmundsson. „Á leiðinni út úr heiminum til þess að komast inn í hann aftur.“ Hinn tvöfaldi sögumaður í Englum alheimsins. *Skírnir*, vor 1997.
- Guðni Elísson. „Heimurinn sem krónísk ranghugmynd“ Átök undurs og raunsæis í verkum Einars Más Guðmundssonar. *Skírnir*, vor 1997.

Kennsluleiðbeiningar:

- Gísli Skúlason. *Englar alheimsins*, kennarakver. *Mál og menning*, 1995.

Viðtöl við Einar Má Guðmundsson:

Guðmundur Andri Thorsson og Páll Valsson. „Lífsgleðin á grunnplaninu.“ viðtal, *Teningur* 3, 1987.

Silja Aðalsteinsdóttir. „Ósýnilegi barþjónninn segir frá.“ *Tímarit Máls og menningar* 2, 1995.

Sjónvarpsþáttur:

Illugi Jökulsson: „Með vængi á heilanum.“ *Garpur hf. og Ríkis-sjónvarpið.*

Þátturinn var gerður í tilefni af því að Einar Már hlaut Bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs og sýndur þann 9. apríl 1995.